

Petar Šimunović (Zagreb)

PROBLEMI U JUGOSLAVENSKOJ ONOMASTICI

1. Područje našeg onomastičkog zanimanja s obzirom na jezik, povijest i zemljopis jedno je od najzanimljivijih. Na ovom su terenu prebivali mnogi narodi, govorili se različiti jezici, preslojavali se raznovrsni spomenici materijalnog i duhovnog života i ukrštavale se raznorodne kulture. Svjedočanstva tih utjecaja, jezičnih i izvanjezičnih, pohranjena su u zemljopisnim i osobnim imenima.

Naši su predjeli bogati morfološkom razvedenošću. Bogate i raznolike su u nas i onomastičke strukture s obzirom na odabir imena, izbor, pridruživanje i odnos osnovnih i tvorbenih morfema u imenima, na razmještaj i gustoću onomastičkih tipova na vremenskoj osnovici i na prostornoj razini. Morfološka razvedenost terena od sjevernih panonskih ravnica preko brdovitih Rodopa i Dinarida, s izrazito krškim predjelima, do vrlo razvijenog primorskog pojasa bila je motivom vrlo bogate zemljopisne terminologije. Ta golema terminološka građa, koja se u velikom postotku (čak preko 70%) nalazi u toponimiji, samo je djelomično skupljena, a termini za koje znamo nose vrlo škrtu lepezu značajki raznolikosti u pojedinim regijama.

Onimi su najstariji i vrlo pouzdani podaci naših jezika iz drevnih vremena kad drugih jezičnih spomenika nije bilo. Velik dio tih potvrda nalazi se još po latinskim, grčkim, turskim, mađarskim diplomatskim ispravama djelomično neproučenim, pa su stoga mnogi onimi neotkriveni, premda su često prve potvrde naših jezika. Onimi nose neprocjenjive jezične obavijesti i za povijest vlastitog jezika i jezikā s kojima su naši jezici bili u doticaju. Imena se izgovaraju i zapisuju, pojedinačno, nose onomastičku obavijest izvan konteksta u kojem se javljaju, izlučuju i razlučuju objekte na koje se odnose, ne leksičkim značenjem nego zvukovnom formom, pa se stoga i zapisuju onako kako se čuju, prenose se s koljena na koljeno, rekli bismo, fonijski. Na njih ne djeluju ni pisarska ni jezična tradicija, koje su uvijek u zaostatku za jezičnim razvitkom. U tom smislu može se o onimima govoriti ne kao jezičnim fosilima, već kao o predvoditeljima, prvim pokazateljima jezičnih promjena i jezičnog razvitka. Onimi su vezani za objekte: ljude i zemlju. Toponimi

su postojani na osi prostora, a antroponimi na osi vremena. Toponimi, vezani uz objekte, koji su stalni i nepokretni, nepogrešivi su pokazatelji pružanja i dosega jezičnih izoglasa. Njihova fonološka, tj. zvukovna forma u jezika u kontaktu odražava utjecaje na svim jezičnim razinama. U našoj onomastici, kojom su se u prošlosti bavili neslavisti po školskoj naobrazbi (K. Oštir, A. Mayer, H. Barić, M. Budimir, P. Skok), posvećivalo se proučavanju supstitucijske fonetike, naročito u onimima, osobito mnogo pažnje. Zato i jesu u nas kudikamo bolje istražene jezične periferije od jezične jezgre, bolje obrađeni jezični relikvi od slavenske građe. Ta činjenica zavodila je epigone netom spomenutih učenjaka da i slavensku onimiju uvuku u neproučen i nepoznat supstratni svijet Ilira, Tračana, Kelta Pelazga, Gota gdje je, na žalost često, jezičnu činjenicu nadomještala jezična domišljatost, a jezičnu egzaktnost — fantazija, s recidivima do dana današnjega.

2. Golemo onomastičko nasljeđe na našem terenu pobudilo je zarana zanimanje za onomastiku. Spomenimo izdvojeno J. Valvazora (*Topographia archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa . . .* 1688), P. Vitezovića (s bogatom, obrađenom onomastičkom građom u *Lexicenu latino-illyricum* s kraja 17. stoljeća). Đ. Daničića s idejom u *Ogledima* 1878. da u *ARJ* unesu „imena vlastita ljuska, mjesna, imena brdima, rijekama. . . Taka se imena, — veli on — ne mogu izostaviti za to što nijesu ničim manje važna od drugih kojih mu drago riječi, da pače, mnoge su ne samo za poznavanje jezika besjceno blago, nego su često i pravi i najpouzdaniji čuvari i glasnici narodne historije. Kamo sreća“, kliče Daničić, „da ih se što više može doznati!“

Taj usklik posljedica je dva-tri desetljeća ranije tiskanih fundamentalnih djela F. Miklošiča (*Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen*, 1860; *Die Slavischen Ortsnamen aus Appellativen* I, 1872; II, 1874), koja su zaglavni kameni slavenske onomastike, iako u jugoslavenskoj onomastici, zbog svrnuća u proučavanju imena na teren supstratne onomastike, nisu izvršila golem utjecaj osim na Maretićeve onomastičke radove.

Prva polovica XX. stoljeća u nas s pravom se može zvati Skokovim razdobljem, pri čemu ne mislim potcijeniti ni umanjiti vrijednost zaslužnih poslenika T. Maretića, A. Mayera, E. Ramouša, K. Oštira, H. Barića, M. Budimira, M. Pavlovića, F. Bezlaja i dr., iako su nam onomastičke monografije uglavnom pisali stranci (E. Dickenmann, St. Rospond, J. Schütz itd.).

Nakon II rata javili su se mnogi praktični problemi u vezi s revidiranjem zemljopisnih imena na primorju, koja je imena mletačka, a kasnije fašistička okupacija ostavila u nasljeđe, osobito u Istri. Taj rad od g. 1949. obavljala je Komisija za toponomastiku Jadrana pri Jadranskom institutu JAZU i u suradnji s Hidrografskim institutom JRM, što je rezultiralo knjigama *Cadastre national de l'Istrie* (1946) i *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja* (1954), dok je obalna toponimija od Stona do albanske granice na kojoj je radio M. Moguš ostala u rukopisu.

Smrću P. Skoka (1956) rad na jugoslavenskoj onomastici gotovo je bio zamro sve do osnivanja Međuakademijskog odbora za onomastiku 1958, kojemu je na čelu bio M. Hraste do svoje smrti 1970. i od tada Lj. Jonke. Ovaj odbor uspio je koordinirati i usmjeriti rad republičkih onomastičkih

odbora, na skupljanje i obradu onomastičkih podataka u svim republikama. Dugogodišnje djelovanje i rezultati Međuakademijskog odbora za onomastiku mogu se ukratko, ali krnje, ovako izložiti:

a) *Terenski rad*. Skupljena je obalna toponimija velikog dijela jugoslavenskog primorja, sva mikrotoponimija srednjodalmatinskih otoka i drugih regija (Sl. Požega, Žumberak, Krk), hidronimija desnog korita Drave i jadranskog sliva; mikrotoponimija starih rudišta (Rudnik, Novo Brdo, Janjevo, Trepča), Kosmaja, Fruške gore, hidronimija Južne Morave, Ibra, Nišave, sva povijesna hidronimija Slovenije, gotovo sva mikrotoponimija i hidronimija Makedonije, uključivši i Egejsku Makedoniju, hidronimija Drine, Bosne, Neretve i mikrotoponimija u nekim krajevima istočne Hercegovine, te nekoliko punktova u Crnoj Gori.

b) *Rad na povijesnoj onomastici*. Ekscerpirani su mnogi tiskani i arhivski izvori na području Hrvatske, ispisana je bogata građa iz Srpskog etnografskog zbornika, Svetostefanska i Dečanska povelja, vrlo mnogo građe iz povijesnih izvora Slovenije, uključivši ovdje bogatu ostavštinu M. Kosa; u Makedoniji je ispisana građa iz povijesnih, zemljopisnih i etnografskih objavljenih izvora i obilna građa iz turskih popisnih deftera XV. i XVI. stoljeća; u Bosni i Hercegovini ispisivana je građa iz *Glasnika zemaljskog muzeja, iz Srpskog etnografskog zbornika* iz turskih deftera, a to isto započeto je i u Crnoj Gori.

c) *Rad na antroponimiji*. Dovršen je golem Leksik prezimena Hrvatske, izrađen na temelju popisnica pučanstva iz g. 1948, a sadržava sva prezimena Hrvatske s oznakom broja nosilaca prezimena i obitelji s tim prezimenima. Taj rad, kad bude tiskan, sadržavat će dvije goleme knjige enciklopedijskog opsega. Tiskan je Leksikon prezimena Slovenije prema prijeratnom popisu pučanstva. Izrađuje se velik Leksikon prezimena i osobnih imena Makedonije prema popisnicama pučanstva iz g. 1961. Zamišljeno je također da se takvi leksici prezimena izrade i u drugim republikama, jer će tek sveukupna građa omogućiti zamašna proučavanja pojedinih antroponimijskih osnova i tvorbenih obrazaca, njihova razmještaja i frekvencije na pojedinim područjima, što će — osim čisto onomastičkih podataka (proučavanje osobnih imena u prezimenima, tvorba osobnih imena i prezimena itd.), općelingvističke koristi, i koristi za proučavanja naseljavanja, migracija — imati i višestruku praktičnu primjenu: iznalaženje porijekla i rodoslovnog stabla svakog nosioca određenog prezimena.

d) *Bibliografija*. Izrađuje se i publicira svake godine od 1950. *kurentna onomastička bibliografija* za jugoslavensko područje u međunarodnom onomastičkom časopisu *ONOMA*, koji od 1947. izdaje Međunarodni onomastički komitet (ICOS) pri UNESCO u Louvainu. Ta bibliografija korisno je i neophodno pomagalo, jer je onomastička literatura, što je rezultat povijesnog gledanja na onomastiku u nas, razbacana po lingvističkim, zemljopisnim, povijesnim, arheološkim, etnografskim i drugim edicijama i časopisima pa je teško bez iscrpne bibliografije imati pregled nad začuđujuće golemom literaturom u nas, koja manje izvorno i bitno a više posredno i periferno obrađuje našu onomastičku problematiku. Izrađena je i velika retrospektivna onomastička bibliografija sa preko 6.000 bibliografskih jedinica i s registrom

toponima i antroponima iz radova navedenih u njoj, koja, na žalost, još uvijek čeka izdavača.

3. Većina naših onomastičkih radova teoretski je i metodološki zastarjela. Poredbeno-formalna metoda, koju je u slavensku onomastiku uveo F. Miklošič, zasnivala se na mehaničkoj podjeli imena na osnovu i sufiks bez uzimanja u obzir njihova značenjsko-običnog odnosa. Takvim pristupom strukturi imena ostale su strane bitne razlike koje nalazimo npr. u toponimima na *-ica* tipa *Bistrica* (u kojima sufiks vrši supstantiviziranje pridjeva: *bistra voda*), *Stražica* (gdje sufiks nosi ideju deminutivnosti prema susjednom toponimu *Straža*), ili *Dragomirica* (gdje sufiks pridodan osobnom imenu izražava pripadnost: *Dragomirova zemlja*); ili npr. u imenima sa sufiksom *-ani/-ane*: *Doljani* (označuje mjesto gdje žive ljudi i nosi etnonimijsko-topografski sadržaj), *Magličani* (pokazuje na mjesto odakle su ti ljudi došli i nosi etnonimski sadržaj); *Kopanjani* (upozorava čime se bave ljudi na tom mjestu i nosi tzv. uslužni sadržaj), *Petrčane* (upućuje na to kome pripadaju, od koga potječu ljudi toga mjesta i nosi patronimijski sadržaj). Takva analiza imenske strukture: da se razluče i objasne dijelovi forme i dijelovi značenja koje ti morfemi nose i značenja imena u cjelini, kao slatina značenja tvorbenih morfema, ostajala je u većini današnjih naših onomastičkih radova po strani. Onomastičkim su se podacima nestručno i u nas koristili i povjesničari, i zemljopisci i folkloristi i arheolozi, nalazeći u njima potvrde za svoje teze. To je dovelo u nas do tzv. onomastičkog naturalizma: *Vodno* (jer ima vode), *Glogovik* (jer ima gloga). Nije se uočavala bit psihologije imenovanja: da se ne imenuje po onom čega je mnogo, već po onom što je netipično, izuzetno da bi upravo stoga na određenom terenu bilo razlikovno.

S druge strane, mnogi lingvisti, po usmjerenju mladogramatičari, a po naobrazbi neslavisti, pri proučavanju supstitucijske fonetike uzimaju onim ne kao imensku strukturu već kao leksički podatak, tumačeći one fonetske promjene u njemu koje su nastale dugovjekim prožimanjem jezika u doticaju.

Strukturalna istraživanja u našoj su onomastici sasvim na početku. Proučavanje strukture imenskog podatka na razini forme i značenja morfema koji ga tvore, analiza odnosa označenoga objekta i jezika kao sredstva za označivanje, opis onomastičkog znaka kao lingvističke kategorije, iznalaženje izvanjezičnih podataka koji utječu na izbor baš takva imena, stratigrafija i strukturalna funkcija određenih onomastičkih tipova, monografska obrada onimij-skih formanata i onimij-skih osnova, kartografiranje onomastičkih podataka, sav splet tvorbenih dijakrono postiranih proučavanja — sve to samo je s okraj-ka dotaknuto u našoj onomastici.

4. I dijalektologija je prilazila onomastičkim podacima utilitarno. Angažiranije su onomastici u nas pristupili najčešće dijalektolozi. Vlastita imena i jesu u prvom redu dijalekatski podaci i onomastika je, kad je riječ o onimiji određene regije, sastavni dio dijalektologije, upravo po tome što sve elemente za funkcioniranje vlastito ime uzima iz arsenala dijalektologije. U dijalektologiji nalazimo objašnjenje mnogih onima, koji bi nam inače ostali nejasni. Ali u onimiji se odvijaju procesi koji su u apelativima određenog dijalekta neuobičajeni. Onimi, rasterećeni leksičkog značenja, prvi popuste pritisku inovacije. U onimiji se javlja samo ograničen broj apelativa, a oni, kao imena

vezana uz mjesto, otkrivaju jezičnu izdiferenciranost na sinkronoj i dijakronoj razini, u različitim geografskim prostorima i jezičnim područjima. Dijalekatsko i onomastičko područje najčešće se ne pokriva (areal sufiksa *-ac/-ec*). Zanimanje dijalektologije usredotočeno je na gramatičko-lexički plan, a zanimanje onomastike usmjereno je na proces imenovanja (porijeklo i odabir imena, afiksi, razmjesta i frekvencija i kronologija pojedinih onimijskih tipova, izmjena i promjena imena i sl.)

U nas, međutim, onim je uziman isključivo kao dijalekatski podatak (*Prehodišće* na čakavskom terenu sa sufiksom *-išće* ne *-ište*; *Blatina* — augmentativ od *blato*, *Brod* na Lastovu kao dijalekatski kuriozitet za 'trajectus' na moru, *Sativanac* — refleks zadnjeg nazala kao *a* itd.). Rijetko je upozoravano na specifično onomastičke pojave: sufiks *-ce* (tip. *Aleksince*, *Đakovce* kao singularia tantum u jugoistoč. krajevima Srbije), *-ane* (tip *Koljane*, *Grižane* kao pluralia tantum *m.* roda); i uopće na neutralizaciju kategorije broja. U onimijskoj građi javljaju se vrlo arhaične riječi: *Zadvarje*, *Zatilje*, *Milna*, *Gvozđ*, *Labe*, *Grič*, *Griža*, *Gripe* što je važno za historijsku dijalektologiju.

Onimijski sustav nekog područja redovito ne nastaje prirodnim putem. On je iznuđen radi snalaženja u društvu i u prostoru (npr. ulična imena, osobna imena), ali se ponaša po jezičnom (dijalekatskom) sustavu. Pri skupljanju onimijskih i dijalekatskih jedinica na terenu drukčiji je izbor i obrada punktova, različit je izbor informanata, a pri tome onomastičar vodi strogo računa i o topografskom opisu, i o ubikaciji svakog toponima, i o jezičnom ponašanju svakog antroponima na razini morfema, na razini imena i na razini imenske formule.

Metode onomastičkog terenskog istraživanja, osim nekoliko praktičnih naputaka, nisu ni razrađene ni razlučene od onih u dijalektologiji, a onimija je bila podređena ciljevima dijalektologije, kao što je to bila i u drugim disciplinama koje su se njome služile.

5. Etimološka obrada onomastičke građe u nas poistovjećuje se često s radom na onomastici. Potrebno je, stoga, reći nešto i o etimologiji u onomastici, osobito u toponomastici. Onim, a poglavito toponim, nemoguće je etimološki protumačiti ako se ne uzmu u obzir izvanjezični čimbenici. Nigdje u jezičkoj građi nije izvanjezični faktor toliko prisutan kao u onimiji. Lingvističkim se istraživanjem može utvrditi etimološko porijeklo riječi koje je u onimu, može se pronaći korijen, ali za objašnjenje porijekla određenog toponima takva su istraživanja izlišna. Ono što je za toponim važno jest granica kada riječ napušta apelativno polje gdje je imala funkciju označavanja i prelazi u onomastičko polje gdje ima funkciju imenovanja. Ne toliko etimologija koliko etiologija imena! Utvrdimo li da je etimologija *Primoštena* — most, *Veljeg blata* — blato, *Petrovca* — Petar, Πέτρα, a, recimo, *Irene* — mir, nalazimo se na predonomastičkoj, apelativnoj razini, a jedino na toj vezi *nomen appellativum* ↔ *nomen proprium* moguće je etimologiju pridružiti onomastici.

Toponimi su vezani uz objekt, koji je stalan i nepokretan. U toponimima su u času nastanka zakočeni i oblik i značenje za razliku od apelativa gdje značenje prati razvitak designata (gušće pero — naliv-pero, strijelac u suvremenoj vojsci itd.). Toponomastički objekti javljaju se na različitim dijalekatskim arealima jednoga jezika, na različitim morfološki razvedenim terenima,

imenuju se u različito vrijeme, pa su njihovi i oblici i sadržaji bitno drukčiji od onih u apelativa. Lingvističko istraživanje porijekla toponima važno je, ali to je tek prva etapa da bi se toponim objasnio. Etimolog, a na to je već prof. P. Skok upozoravao, obraća se realnom svijetu, prirodnom i društvenom, u kojemu toponim živi i ondje se skupljaju svi bitni podaci za objašnjenje imena (*Zagreb, Budva, Podgorica, Corkyra Nigra*. Što sve, na primjer, može značiti *crn* u takvoj denominaciji!). Od mnoštva obilježja za imenovanje *izabrano* je samo jedno npr. u toponimu Boka kotorska, pa je od bitne važnosti odgovoriti *koje* obilježje i *zašto* baš *to*. Na pitanje *koje* najčešće će dati odgovor geografija kraja i osobine objekta (koje je zemlj. obilježje poslužilo motivom imenu *Boka kotorska*), a na pitanje *zašto* baš *to* (*Boka kotorska* a ne *Boka tivatska, grebaljska*) odgovorit će povijesni i društveni uvjeti. Objašnjenjem etimologije apelativa (recimo *vrata*) mi smo objasnili porijeklo cijele klase apelativa kojoj taj apelativ pripada, a objašnjenje porijekla imena mi smo pronikli u bit samo jednog imenovanog objekta, za etimologiju drugog (npr. *Boke false, Boka Pompejana, Senjska buka* itd.) treba početi iznova. Vlastita imena nisu bogomdana. Rijeka ne naziva sebe. Nju imenuje čovjek. Odabir imena povijesno je i zemljopisno uvjetovan. Neekonomično bi bilo za svaki objekt izmišljati uvijek novu riječ kao ime. U jeziku postoji određen broj tvorbenih formata koji u određenom jeziku (dijalektu) i u određenom vremenu sudjeluju u tvorbi novih imena. Odabir imena onomastička je konstanta, koja ne ovisi ni o jeziku ni o vremenu, a onomastički formanti i njihovo pridruživanje osnovnim morfemima jezična je i vremenska kategorija. Važan je, dakle, i povijesni i zemljopisni činilac pri odabiru imena kao i jezični i vremenski činilac pri formiranju baš takva imenskog oblika. Analiza imenske strukture i objašnjenje imena bitno je drukčije od objašnjenja porijekla apelativa koji je u imenu. To su različiti etimološki pristupi koji se često u nas, još od Miklošičevih radova, miješaju pri istraživanju etimologije imena.

6. Za razliku od toponomastičkih istraživanja u slavenskim zemljama, koja su usredotočena na ojkonomastiku, u nas su, zbog izvanredno razvedenog morfološkog pejzaža i vrlo starih potvrda, ta istraživanja usmjerena na mikrotoponomastiku, a u osnovi mikrotoponima najčešće je zemljopisni termin. Stoga je proučavanje zemljopisne terminologije u nas počelo prilično davno, ali do monografske obrade došlo je istom g. 1957. knjigom J. Schütza *Die Geographische Terminologie des Serbokroatischen*, u kojoj je popisano samo manji dio termina, i sa samo nekim značenjima, iz bogatog još neispitanog zemljopisnog nomenklaturnog fonda s hrvatskog i srpskog jezičnog područja. Imena uvjetovana geografijom tla, sa stratigrafskog gledišta, čine u našoj toponimiji najstariji sloj i u nas su ona najobilnije i najranije potvrđena. S teoretskog gledišta zemljopisni termin i toponim nije teško razlučiti. Termini *označuju* klasu istorodnih zemljopisnih objekata, toponimi *imenuju* pojedinačno takve objekte. Termini dakle konotiraju vezom s predodžbom, toponimi izravno imenuju objekt, termini su dakle, nomina appellative, a toponimi nomina propria. U zemljopisnim terminima vlada hijerarhijski odnos. Najrasprostranjeniji termini: *otok, planina, blato, more, rijeka* najobuhvatniji su u svojim osnovnim značenjima, ali i najapstraktniji. Suživanjem prostora upotrebe, preciznijim označivanjem i većom konkretizacijom termini dobivaju

užu, lokalnu upotrebu, s više obilježja opisuju konfiguraciju na koju se odnose i vrlo se približuju toponimima.

U mikrotoponimiji nalazimo mnogo takvih zemljopisnih termina u toponomastičkoj funkciji ili na samoj granici, pa je teško reći radi li se o toponimima ili apelativima. Termin često dolazi u zamjenu za toponim. Dubrovčani će reći: *idem u grad, bio sam u gradu* misleći na Dubrovnik, što je potpuno usredotočivanje zemljopisnog termina na jedan konkretan zemljopisni objekt, kad termin preuzima funkciju toponima. Događa se i obrnuto. Toponim kao znak za razlikovanje zemljišnih objekata za razliku od termina ne izražava nikakva obilježja objekta na koje se odnosi. Međutim, što više znamo o tom zemljopisnom objektu, to više bogatimo sadržaj toponima koji taj objekt imenuje. Ako od određenog općepoznatog onima izlučimo samo jednu značajku i nju poopćimo na čitavu klasu sličnih objekata (*hrvatska i srpska atena*, u gostionici je *koreja*; svi ste vi u neku ruku *njegoši*) promećemo toponime, i uopće onime, u apelative (*kvisling, gašo, bojkot, pepeljuga, dingač, tetovac, dunoj*), pri čemu se semantika vlastitih imena pretvara u apelativnu semantiku. Tolik broj zemljopisnih termina u toponimiji samo je suprotan proces. Zemljopisni termin dobiva u vezi s konkretnim objektom sve više obilježja pa se maksimalno konkretizira, uzima taj objekt za svoj sadržaj, prestaje označavati svaku takvu konfiguraciju tla, a počinje imenovati samo taj objekt, jednom riječju — postaje toponim (*Grič, Gripe, Naklo, Dubrava, Gorica* itd.).

Termin kao apelativ odnosi se na vrste istorodnih objekata, a toponim kao ime izlučuje pojedine objekte iz vrste i razlučuje ih od drugih objekata. Prisutnost tog diferencijalnog svojstva pri nastanku imena igra bitnu ulogu. Izabrano razlučno ili razlikovno obilježje uvjetovano je historijski i jezično i prisutno je u funkciji imena. Toponimi, i vlastita imena uopće, stvaraju se samo zbog toga da imenom razlučuju objekte na koje se odnose.

S vremenom se to razlikovno obilježje potiskuje i zaboravlja. Za toponim, i onim uopće, važno je da se razlikuje od ostalih zvučnom formom. Etimološki sadržaj imena, koji je izražen diferencijalnim obilježjem, prelazi u plan izraza, koji se ostvaruje zvučnom formom imena.

7. Za razliku od zemljopisnih termina u toponimiji, ojkonimima se nije ni sa etimološkog, ni sa strukturalnog, pa ni s normativnog gledišta posvećivalo dovoljno pažnje. Posljedice takva stava su očite. U našim imenicima mjesta vrlo je mnogo anarhičnosti, samovoljnih administrativnih prekrajanja, pogrešnih lingvističkih intervencija. Ove je godine Svetozar Georgijević izdao takav imenik *Imena mesta SR Srbije, njihovi etnici i kretici*, u kojem na prvoj strani piše: „Jezički radnici, bez ličnog poznavanja jezika i jezičkih problema onih terena sa kojih su obrađivali toponimijski materijal, zavedeni predrasudama svojevoljno su menjali IM en masse i podešavali ih zahtevima tobožnjih jezičkih normi. U ovu igru bili su uvučeni gotovo svi naši jezički radnici od Vuka Karadžića naovamo. Umesto da se nastojalo sakupiti autentični jezički materijal, . . . on se u nas najpre pojavio lažiran (upravo pozajmljen iz narodne pesme) u jekavskom izgovoru . . . a to je, nažalost, trajalo ceo jedan vek pa se preobličavanje toponimijskog materijala proteglo duboko u dvadeseti vek, tako da njegove loše reperkusije i dalje traju.“ Tako u Srbiji. U Hrvatskoj je, uz sve ove pcjave, poštokavljanje ojkonima, pa i csobnih

imena, bilo još drastičnije na terenu čakavskog i kajkavskog dijalekta i ta tendencija prisutna je još i danas. Povređivala se tako najintimnija sfera ličnosti — njezino osobno ime (prisjetimo se polemika *Belostenec/Bjelostijenac*; *Maček-Mačeka* ili *Mačka*) zadiralo se i nasilno interveniralo u zavičajni idiom ljudi (polemika u vezi s oblicima *Delnice/Dionice*; *Belec/Bijelac*; *Split/Spljet*; *Biograd/Beograd*).

Ova fetišizacija literarne forme i norme od polovice XIX stoljeća uvjetovana praktičnom usmjerenošću na prosvjetiteljski zadatak, tj. na udomaćivanje literarne forme, svako je odstupanje od nje proglašavala kao provincijalizam i pogrešku. Intervencije jezičnih stručnjaka imale su pogubne posljedice; išle su pod ruku s nekontroliranim administrativnim preinakama, pri čemu je u službene spiskove ušlo toliko silom preinačenih oblika koji, s vremenom kodificirani i zaštićeni zakonom, unose zbrku, jer izvorni oblici žive i drukčije se upotrebljavaju u puku (ojkonimi sa sufiksom *-ce* kao singulare tantum u jugoistočnoj Srbiji i kao plurale tantum kao *-ci/-ce* u službenim imenicama mjesta, stari oblici na *-ane* u Hrvatskoj i njihovo prekrajanje na *-ani*) i ne daju se više sustavno, opet zbog administrativnih razloga i dugih procedura, mijenjati.

Svaki jezični standard uključuje u sebe mnoštvo podsustava (teritorijalnih, socijalnih, profesionalnih), vezanih ukupnošću rječničkog fonda i gramatičkih pravila. Vlastita imena su takav podsustav. Vlastito ime je socijalni znak, a njegovo ponašanje u jeziku nije istovjetno s ponašanjem apelativa. Vlastito ime je teritorijalno dijalekatski određeno (*Črnomerec*, *Oriovac*, *Tisno*). U njima se očituje mjesni idiom, različite adstratne pojave (*Punta od Arca*, *Tomažina*) ili supstratne pojave (*Budva*, *Perast*). U različitim razdobljima javlja se različit repertoar imena (pomodna, arhaična, narodna). Imena se stvaraju uvijek u govoru a ne u jeziku (*Stjepan — Stijepo — Stipan — Stipe — Stipula — Stipica — Šćepan — Šćepo — Stevan — Stefan — Stevo — Štefan — Štef — Štefek. . .*). Ulazeći u jezik, ona teže da se uklope u jezičnu normu. U govoru postoje mnoga imena a da nisu uključena u jezični standard (ženska imena *Eli*, *Gabi*, *Kim*, *Karmen*, toponimi na *-ane*, *-are*, *-će*, *-ce* kao pluralni likovi muškoga roda, ojkonomi tipa *Čehi*, *Bregi*). Sva imena nisu jednako djelatna u jeziku. Većinu imena koja su tvorena na osnovi materinskog jezika smatramo aktivnim ili potencijalnim imenima. Izvornom govorniku poznati su modeli tih imena (on zna da je to *ime*, *prezime*, *ojkonim*) i apelativni odreditelj (da je to *grad*, *muškarac*, *država*), a to i jesu dvije osnovne obavijesti koje ime nosi. Sve ostalo u vezi s imenom (dijalekatski oblik, etimologija i semantika imena) nevažno je korisnicima imena pri prijenosu onomastičke poruke.

Vlastita imena ne nastaju hirom. Ona su povijesno i društveno uvjetovana. Život vlastitih imena u jeziku i u govoru nije istovjetan. U jeziku ih je malo i nalaze se svojim službenim likovima u spiskovima i imenicama. Živa imena pripadaju govoru. U govoru različitih jezičnih kolektiva stalno niču nova imena. U jeziku, kao sustavu, postoji ograničen broj imena. Ona mogu biti distribuirana po izvanjezičnim faktorima, konfesijski na primjer: *Jovo — Ivo*, i po jezičnim, morfološkim kriterijima: *Pero — Per₂* (N. sg.), G. sg. *Iva* (: Ivo), *Ive* (: Ivo i Ive), *Iveta* (: Ive i Ivo), a to je i teritorijalni kriterij.

Čestoća imena, veza s imenovanim objektom s obzirom na njegovu važnost i popularnost, specifičnost upotrebe imena u raznim sredinama i u raznim razdobljima, pri različitom uzrastu osobe, s obzirom na područje upotrebe, socijalni okoliš, stvaranje i uklanjanje entropije u zatvorenu kolektivu kad na više objekata dolazi samo jedno ime i sl. područje je istraživanja imena kao govornog čina. Fonetske, prozodijske, morfološke, tvorbene promjene imena, jezične prilagodbe radi funkcioniranja imena i jednoznačnosti onomastičke poruke, uglavnom pojave na planu izraza a ne sadržaja, područje je jezičnog istraživanja imena.

U razgovornom jeziku imenom se prilagođujemo različitim situacijama (obred krštenja, vjenčanja, ljubavno tepanje, srdžba). One uvjetuju drukčiji oblik imena, pa i drukčiji pridjevnik uz ime, želimo li npr. ženu nazvati prezimenom, eufemističkim ili pejorativnim nadimkom, pomoću muževljeva imena ili obiteljskog nadimka i sl. To su prilike, ugodaji, raspoloženja, situacije u kojima nastaju i žive imena. Službena forma utvrđuje se službenim ozakonjivanjem imena (krštenje). Ta je pravna forma važnija od jezične norme i pravopisnih dogovora. Tek službeni lik imena mogao bi se usporediti s riječju u kodificiranu književnom jeziku. Razgovorni a ne kodificirani jezik (dijalekt dakle, jer se i on ostvaruje u razgovornoj formi) sredina je u kojoj nastaju, žive i razvijaju se vlastita imena. Zbog toga se na njih ne mogu primijeniti isti kriteriji kao na ostali leksik kad ih uvodimo u standardni jezik. Djelatnost purista pri izboru imenskih oblika u jeziku ne može se smatrati opravdanom. Imenici mjesta od onih prvih od današnjih to najbolje pokazuju. Administrativne i jezične intervencije redovito su zamučivale, krnjile ili sasvim onemogućivale onomastičku obavijest. Pravi korisnici imena najčešće se ne povode za takvim nasilnim intervencijama u njihov zavičajni idiom, pa zato imamo toliko knjiških imena uz prava, živa imena, toliko službenih uz neslužbena imena da će standardizacija imena mjesta uz maksimalno poštivanje zavičajnog idioma biti težak i dugotrajan zadatak. Mučna su uvijek ponovna dokazivanja da su osobna imena, prezimena i toponimi vlastita imena u punom smislu te riječi i da ona ulaze u književni jezik kao leksičke jedinice. Njih se mora učiti kao i ostale riječi. Koliko imena, prezimena, toponima, toliko leksema. Smanjenja tu ne može biti. U tim kategorijama valja poštovati osnovni lik u najvećoj mogućoj mjeri i pri tome književna norma tu ima vrlo ograničena prava.

Za etnike naprotiv treba reći da to nisu vlastita imena. Oni konotiraju, odnose se na vrstu objekata vezanih istom predodžbom, imaju kategoriju broja. U nekim se pravopisima, npr. u ruskom, pišu malim slovom, a u našim pravopisima, kad su izvedeni od kojeg stranog mjesnog imena za njih ne vrijede pravila o poštivanju izvornog pisanja. Etnici i ktetici nisu posebne leksičke jedinice, oni se tvore od mjesnih imena, pripadaju tvorbi. Zbog toga nisu leksička nego *gramatička kategorija* i moraju se podvrgavati gramatičkim pravilima. Bezrazložno je uvijek ponovno obraćati se Karadžićevoj babi Smiljani da nama, jezičnim stručnjacima, ona kaže kako se tvore oblici za etnike i ktetike od određenog mjesta i da to bude mjerodavno. Kako da ona savjetuje treba li odabrati:

a) stariji, dijalektalni ili najfrekventniji lik: *Hvarkinja*, *Hvarka* ili *Hvaranka*

b) stariji domaći ili rašireniji: *Puljanin*, *puljski* (od Pulj) ili *Pulanin*, *pulski* (od Pula)

c) domaću ili stranu tvorbu: *Genovljanin* ili *Genovez* (kao *Bokez*, *Kinez*)

d) lokalnu stilističku ili općenitu neutralnu tvorbu: *Tuzlak* ili *Tuzlanac*; *Zaratin* ili *Zadranin* itd.

Kako naučiti da je etnik od Gračac *Gradanin*, od Osječnika — *Salaška* (ž.), od Milna *Milnararin* itd.? I zašto? Ako su etnik i ktetik gramatička kategorija, treba ih tvoriti po gramatičkim (tvorbenim) pravilima. Do tih pravila valja doći na temelju popisa i opisa grade, pa tek onda stvoriti valjan jednostavan i lako primjenljiv popis.

Jednom riječju: toponime kao leksičke jedinice treba učiti, i poštovati pri tom kolikogod je moguće zavičajni idiom (*Belec*, *Pakoštane*), a etnike i ktetike, kao tvorbenu kategoriju, valja naučiti tvoriti od ojkonimnih likova prema pravilima tvorbe jezičnog standarda.

8. Posebnost vlastitog imena očituje se u njegovoj semantici. Nekada se u nas semantika apelativa od koje je izvedeno vl. ime poistovjećuje sa semantikom vlastitog imena (u tvorbi, u klasifikacijama, pri etimologiziranju itd.), ili se polazi sa gledišta da vlastita imena ne označuju nego imenuju pa su semantički prazna, imena bez smisla, a semantika je, naravno, uvijek smislavana.

Svaki jezični znak ima svoju vanjsku formu (plan izraza) i svoj unutrašnji smisao (plan sadržaja). Vlastito ime nije u tome izuzetak. Istoj formi u apelativu i u onimu ne odgovara isti sadržaj (*crkvice* ↔ *Crkvice*), čak dolazi do prividnog protuslovlja (ružna djevojka imenom *Lijepa*, nevjeran muž imenom *Vjeran*, izrazit orator prezimenom *Tepavac*). Apelativno značenje može varirati u vlastitih imena od izražajnog (*Oštri rt*), do uvjetnog (*Podgorica*, 'grad', ne 'gora') do sasvim nejasnog (*Tivat*). Pri upotrebi imena leksičko značenje imena može biti prisutno, ali ono nikoga ne zanima. Bez njega vlastito ime čak bolje obavlja svoju osnovnu onomastičku funkciju: *imenovanje* i sve ostale funkcije (gramatičku, komunikativnu, vokativnu ili ekspresivnu) koje izlaze iz osnovne.

Iako je semantika vlastitog imena reducirana ili sasvim zaboravljena, vlastito ime, kao svaki jezični znak nosi određene obavijesti koje nastaju: a) *vezom imena s objektom* (*Cetinje* — to je grad; *Njegoš* — to je državnik, pjesnik, vladika); b) *našim znanjem o imenovnom objektu*. Ta je obavijest subjektivna i individualna (ime *Njegoš* ili *Dubrovnik* neće kod različitih korisnika vezati uz ime ni kvalitativno ni kvantitativno isti stvarni i asocijativni sadržaj. Ako je imenovani objekt korisniku nepoznat, obavijest je imena jednaka nuli); c) *jezičnim oblikom* (*Petrovac*, *Grahovo*, *Jovanović* — to su imena). Jezična je informacija osnovna, postojana, jedinstvena za svakoga, a sadržana je, i prepoznatljiva, imenskom strukturom, imenskim modelom. Da bi bila jezično objašnjena, nju treba analizirati, tj. mora se odrediti: a) *jezična pripadnost imena* (*Petrovac* — sh. tvorba od kršćanskog imena); *Prčanj* — romanska tvorba od rimskog gentilicija), b) *tvorbena struktura* (*Petrovac* — antroponimijski pridjev + *-ac* u službi poimeničavanja pridjeva, i sa značenjem pripadnosti toga mjesta osobi, svetištu imenovanom svetačkim imenom; *Prčanj* — rimsko

ime Portius ili Percius, zbog č<ti/ci, izvedeno pridjevom -ana, Parčana, vjerojatno *villa*, koja je imenica u takvim strukturama otpala, i zamjena roman-skog sufiksa dočetakom -anj); c) *etimologija*; d) *izbor baš te strukture i tih for-manata*; e) *povijesna i zemljopisna uvjetovanost baš tih naziva*; f) *njihova adapti-ranost u jeziku (Prčnja ili Prčanja)*. Pri služenju imenom nestaje ono što se odnosi na prošlost imena, nestaje dijakronijska (etimološka) obavijest. Samo sinkrona je bitna, i to jezička (*to su imena*) i obavijest koja nastaje vezom uz objekt (*to su gradići*). Bez tih informacija vlastito ime ne može postojati, jer ako ne znamo objekt na koji se ime odnosi, mi ne znamo sadržaj vlastitog imena, jednako kao što ne znamo sadržaj apelativa bez njegova povezivanja s predodžbom. Sadržaj vlastitog imena uvjet je njegove prepoznatljivosti, a ona je zadana preko apelativnog označitelja imenovanog objekta (*grad, brdo, žena*), i ta veza ostvaruje se uvijek kroz objekt identifikacijom i deskripcijom.

Osim onomastičkog sadržaja (to je *rijeka, otok, muškarac*) iz imena se mogu očitati doonomastički sadržaj, što je područje leksikologije (Gacko — *gat*; Grižane — *griža*; Željko — *želja*) i postonomastički sadržaj, što je više područje onomastičke stilistike (Hirošime, „Hitler iz našeg sela“, Njegoška — rođena na brodu „Njegošu“ itd.).

9. Poseban je problem klasifikacija onomastičke građe i metodološki pristupi obradi onomastičkog materijala, ali nam vrijeme ne dopušta da se tim problemima detaljnije bavimo. Njima bi vrijedilo posvetiti čitavu jednu tematsku onomastičku konferenciju.

10. Neposredni zadaci koji stoje pred našom onomastikom golemi su, golemiji od snaga koje imamo da ih u dogledno vrijeme riješimo. Spomenuo bih na prvom mjestu izradu *povijesnog onomastičkog rječnika*, toponimijskog i antroponimijskog. Doduše, u nas se već dugo u okviru jednog međuakade-mijskog odbora izrađuje historijski geografski rječnik i historijski atlas Jugo-slavije. Ekscerpirano je mnogo građe, a po uputama koje je komisija za ovaj prečekat sačinila g. 1962, vidljivo je da svaka onomastička jedinica na ceduljici sadržava utvrđenu vrstu toponima, rješavanje imena prema današnjoj grafiji, određivanje geografskog položaja toponima, ispisivanje citata iz vrela odakle je uzeto ime i nadnevka kada se toponim javlja. Sačinjen je izbor podataka za ispisivanje, popis izvora za ekscerpiranje, a ispisuju se toponimi od po-četka V do kraja XVI stoljeća. Taj rad, naoko dobro zamišljen, preuzeli su historičari bez konzultiranja jezičnih stručnjaka. Pa ako kad bude gotov, bit će manjkav, jer su za jezik, i za područja izvan jezika, važni toponimi i poslije XVI stoljeća, jer je pri ekscerpiranju izostala jednako tako vrijedna antroponimijska građa i jer toponimi u tom rječniku neće biti, prema naputku uredništva, lingvistički obrađeni. Međuakademijski odbor za onomastiku nekoliko je puta upozoravao na potrebu zajedničke suradnje, do koje, među-tim, nije došlo.

Međuakademijski odbor za onomastiku godinama suraduje s Međuna-rodnom komisijom za slavensku onomastiku, koja radi na nekoliko zajedničkih slavenskih projekata, od kojih je uspješno priveden kraju projekt razrade slavenske onomastičke terminologije kojemu je na čelu bio praški onomastički centar sa drom J. Svobodom, a od njegove smrti tim radom rukovodi prof.

B. Vidoeski. Projekt je u fazi redigiranja i tiskat će ga Makedonska akademija u Skopju.

Središnji je projekat *Slavenski toponomastički atlas*, na kojem se također već dugo radi. Očito je, naime, da se nije — unatoč uočenoj važnosti koju toponim ima ako je kronološki utvrđen i ispravno ubiciran za istraživanje jezične povijesti, osobito za razdoblje prije pisanih spomenika — ukazivalo toponimiji onoliko pažnje koliko ona ima pri proučavanju jezične povijesti. Ovaj atlas dat će odgovor o raširenosti i razmještaju pojedinih imenskih tipova i pokazati zašto baš tih tipova. Da se dobiju odgovori na ta pitanja, potrebno je obaviti kartografiranje izabranih tvorbenih tipova po svemu slavenskom prostoru i kartografiranje izabranih leksičko-semantičkih osnova. Već sada je očito da areali pojedinih imenskih struktura prelaze granice pojedinih slavenskih jezika i da su i frekvencija i razmještaj i starost pojedinih topoformanata i toponomastičkih osnova proturječni dosadašnjem znanju o izdiferenciranosti slavenskog jezičnog područja. Kolike će koristi od toga atlasa imati slavistika, i ne samo ona, danas se još ne da ocijeniti. Rad na Atlasu odmakao je osobito u zapadnoslavenskim jezicima. Ispitana su već dva topoformanta, naime toponimi sa sufiksom *-jb* tip *Onogošt*, da spomenemo ovdje staro ime za Nikšić, i toponimi sa sufiksom *-(j)ane* (tip Koljane). Tom projektu jugoslavenska onomastika nije još pridonijela ništa. Mi niti imamo predradnji, niti su nam jasni kronologija, razmještaj, frekvencija i produktivnost tih toponomastičkih tipova, niti njihovi tvorbeno-semantički odnosi. Taj atlas, kao uostalom i dijalektološki (OLA), bez našeg terena bio bi krnj. Naša onomastika mora se uključiti, kao što se uključila i naša dijalektologija, u takve značajne međunarodne projekte. Bit će također potrebno da se uključimo i u izradu slavenskog hidronimijskog atlasa i antroponimijskog atlasa.

*
* *
*

Stanje koje vlada u našoj onomastici, osim u Makedoniji koja je začudo skupljanju i obradi onomastičke građe pristupila najkasnije, nikako nas ne može zadovoljiti. Golema su prostranstva neispitana, na mnogim krajinama jedva se još može naći pouzdana ispitivanja koji dobro vlada nazivljem, zna njihov topografski opis i vjerodostojan jezični oblik. Naša je zemlja i po svom morfološkom pejzažu, i po starim jezičnim nataložinama, i po bogatim povijesnim potvrdama, i po dodirima s raznovrsnim kulturama izvanredno zanimljiva, da bismo olako i neodgovorno ove vrijedne spomenike jezika, materijalne i duhovne kulture prepuštali zaboravu. Naš teren traži vrsne, školovane stručnjake koji će znati skupiti građu i zabilježiti u njoj sve relevantne podatke za onomastičku obradu. Svaštarenjem, amaterizmom, osobnim sklonostima, onomastičkom fantastikom i supstratomanijom, perifernim i povremenim zaletima u ovu složenu problematiku i neargumentiranim tvrdnjama po nasumce skupljenim podacima nije moguće doći do sinteze. Do nje se dolazi analizom sveukupne građe. Iz nje treba ljuštiti, kao u geologiji, starije jezične okamine od mlađih jezičnih slojeva, utvrđivati zakonitosti pojava, semantička gnijezda, tvorbene izoglose i onomastičke zakonitosti. Sve veća urbanizacija,

raslojavanje i raseljavanje sela u najkonzervativnijim onomastičkim zonama brišu zauvijek ove spomenike ljudskog pamćenja. Njih nije moguće konzervirati na mjestu i pohraniti u arhive za bolja vremena. Bez tih najdrevnijih spomenika naših jezika ni suvremena jezična stvarnost ne može se valjano spoznati.

Pitanje je što napraviti. Treba li, i kako, spasavati cjelokupnu onomastičku građu dok se još da skupiti, kako se to radi u Makedoniji, ili izabrati važnije, onomastičke aktivne zone i njih obraditi. Koje su to zone i kako daleko ići? Na VIII jugoslavenskom slavističkom kongresu upozorio sam na to kako nemamo dovoljno onomastičkog pomlatka, kako na našim sveučilištima i višim školama nemamo katedara na kojima bi se pomladak školovao. Akcenatska problematika i supostojanje nekoliko jezičnih sljeva zamršeni su problemi, pa je pri skupljanju i obradi građe nedopustiva nestručnost.

Aktivnih onomastičara malo je i mnogi su u podmaklim godinama. Nedavno su nas napustili M. Hraste, M. Pavlović, B. Jurišić, K. Oštir, M. Kos, R. Kolarić i M. Budimir što našu onomastičku budućnost čini još težom, naročito u republikama hrvatskog ili srpskog jezičnog područja, gdje su tereni prostrani, migracije slojevite, krajine geografski raznolike i s raznovrsnim kulturnim nasljeđem.

Mi za rad na onomastici imamo već prilično pomagala. To su *Rječnik hrv. ili srp. jezika JAZU* i *Rečnik srpskohrv. književnog i narodnog jezika SANU*, u kojima je ravnopravno unesena onom. građa. Tiskan je *Skokov etimološki rječnik* s preko 15000 spomenutih ili obrađenih onomastičkih jedinica. Prof. T. Bezljaj završava *etimološki rječnik slovenskog jezika* i ravnopravno obrađuje u njemu onomastičke podatke. Izrađena je *slavenska onomastička terminologija*, sastavljena je golema *retrospektivna onomastička bibliografija*, dogotovljavaju se *leksici prezimena*, izdaju se *imenici mjesta s etnicima i kteticima*. To je golema građa u korisnim priručnicima.

Dobili smo konačno časopis *Onomastica jugoslavica*, koji okuplja sve veći broj suradnika, i koji je u slavenskoj onomastici vrlo dobro primljen i ocijenjen.

Takav postupak i iscrpan rad nametnuo je organiziranje Prve jugoslavenske onomastičke konferencije, i to baš ovdje u Crnoj Gori, gdje je na izvanredno razvedenom morfološkom pejzažu i onomastika adekvatno bogata, gdje je zemljopisna nomenklatura vrlo iznijansirana, gdje su etničke nataložine i utjecaj supstrata golemi, i gdje, unatoč tome, nije bilo dosad organiziranog rada, a htjeli bismo da se otvaranjem jezičnog instituta i jezične katedre i onomastici otvori budućnost kakvu teren nudi a onomastička građa potvrđuje.

Konferenciju smo nazvali *prvom*, a organizatori žele da svi svojim izlaganjem dokažemo kako je uskoro nužna druga i da naš skup pretvorimo u tradiciju.

Konferenciju smo zamislili mozaično, da razgovaramo o nekoliko onomastičkih tema. Bilo bi potrebno da već uskoro organiziramo tematske konferencije o svim područjima koja se istražuju u slavenskoj i evropskoj onomastici.

Ova prva naša konferencija trebala bi biti ne korak na mjestu, čak ni korak dalje, nego, ako je moguće, prekoračivanje jednoga razdoblja u kojemu je onomastika bila više sluškinjom raznim znanostima nego jezična znanost sa vlastitom metodologijom i vlastitim područjem istraživanja, u kojoj su više bili prisutni periferni problemi od bitnih zadataka koji čekaju rješenja.

Potrebno je stoga podastrijeti spoznaje do kojih dolazimo u našim onomastičkim istraživanjima, odrediti buduće zadatke, donijeti zaključke o rezultatima koje ćemo ovdje postići i stvoriti planove na kojima ćemo dalje zajednički raditi.

Literatura:

- A. Dauzat, *La toponymie française*, Paris 1964.
Vl. Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky*, Praha 1970.
W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne, I (onomastika)*, Wrocław — Kraków 1958.
J. A. Karpenko, *Toponimy i geografičeskie terminy*, Mesnye geogr. terminy, Moskva 1970, 36—45.
A. V. Superanskaja, *Opščaja teorija imeni sobstvenogo*, Moskva 1973.
Der Name in Sprache und Gesellschaft (Beiträge zur Theorie der Onomastik), Berlin 1973.
Sowjetische Namenforschung, Akademie-Verlag, Berlin 1975.